

ABOUT THE POLICAL AND SOCIAL SITUATION FROM ROMAN DACIA

Ştefan Lifa

Assist. Prof., PhD, West University of Timișoara

Abstract: After the year 106, a large part of Dacia was conquered by the Romans. Local customs were applied only to local communities and did not contravene the classical Roman law (Publius Mucius Scaevola, Porculus, Masurius Sabinus, Aemilius Papinianus, Domitius Ulpianus).

The study analyzed the situation of different categories of inhabitants. First of all there were described the roman citizens and the colonists. The majority of the free people was comprised by dedicii (new information were discovered in „Tabula banasitana”). We showed in what situations they could benefit from “Jus Gentium”. We made reference to “Junia Law”.

About property we presented a number of aspects of Roman law (Gaius). There are in this sense some findings which support our words.

Other issues presented were related to the trial procedure and other things that regulated aspects of social life.

We have presented the changes of mentality in the Empire, for example, the transition from “ the model of the Roman citizen” to “the Roman human” before the Edict of 212.

The study broadly described characteristics of cities in Roman Dacia and the other European provinces of the Empire.

Keywords: legal norms, Roman Dacia, Roman citizens, pilgrims Roman Empire

Dreptul roman poate fi considerat cel mai important aport adus de Roma pentru civilizația universală, a Europei în special. El privea bunurile, persoanele și acțiunile.

Dreptul public cuprindea normele administrative și penale, iar dreptul privat reglementa relațiile individului cu comunitatea și restul problemelor ce decurgeau din acestea. Ultimul nu se mai aplică astăzi. Așa cum am mai menționat, principalul izvor al normelor a fost obiceiul. Normele juridice au fost strânse în diverse coduri de legi. Cum este și firesc, și pentru Dacia romană îi considerăm importanți pe juriștii clasici, cum ar fi: Publius Mucius

Scaevola, Proculus(școala proculiană) , Masurius Sabinus (școala sabiniană) Aemilius Papinianus,Domitius Ulpianus¹ .

Pentru dreptul privat poate fi citat Gaius ,autor al manualului Institutiones și a altor scrieri (secolul al IV-lea),care constituie cele mai importante izvoare în acest sens². Amconsiderat correct a-I aminti în treacăt pe acești reprezentanți ai dreptului classic roman ,având în vedere influența lor în perioada care va urma și de care ne vom ocupa mai mult;influență direct în Imperiul Roman Bizantin și Bizantin și la nordul Dunării.

Dreptul roman a constituit sursa normelor juridice adoptate de celălalte popoare europene , deși a întâmpinat rezistență din partea obiceiurilor barbare ,mai ales în spațiile locuite de germanici³ . Asupra acestui lucru vom reveni mai târziu pe parcursul lucrării noastre.

În timpul stăpâniri romane vechile cutume locale au continuat să fie aplicate în cazul obligațiilor din cadrul comunităților teritoriale . Nu putem cunoaște limitele pe care guvernatorul, judecător supreme,le-a fixat cutumelor locale –probabil că acestea nu trebuiau să contravină dreptului roman.

Dacia romană , noua provincie imperial îngloba, după datele furnizate de Ptolemeu , Transilvania,Banatul,Oltenia,vestul Munteniei și o parte din Moldova de sud.Influența civilizației romane,însă ,s-a făcut simțită și dincolo de granițele provinciei ,provincie a cărei exploatare economic s-a întreprins pe baza noilor forme de organizare specific Imperiului. După organizarea sub această formă tipică ,principiile dreptului roman vor fi aplicate locuitorilor în mod diferit ,după statutul lor juridic.

Cetățenii romani ,coloniști⁴ în Dacia, aveau aceleași drepturi civile și politice ca și cei de la Roma.Dor dreptul de proprietate imobiliară era inferior celui din metropolă, cu excepția teritoriului oraș. De “ ius italicum”se bucurau orașele:Sarmisegetusa,Apullum,Potaissa,Napoca,Dierna.De dreptul latin beneficiau locuitorii cu situație material deosebită, asemenea celor din orașele latine “oppida”.

Marea majoritate a populației libere din Dacia era reprezentată de peregrini formați din două categorii:peregrine authtoni și dediticii.Primii erau locuitorii orașelor care continuau să existe din punct de vedere politic și care,după cucerirea romană,puteau să-și exercite drepturile în conformitate cu obiceiul pământului .

Dediticii erau peregrine ale căror orașe dispăruseră sau au capitulat fiind cucerite de romani⁵. Ei aveau o libertate redusă și s-a crezut mult timp că au fost excluși de la primirea cetățeniei romane , ipoteză ce arputea fi înfirmată de o deacoperire epigrafică ulterioară-“tabula banasitana”.Din păcate ,informațiile referitoare la Constitutio Antoniana sunt prea puține. Ele apar doar laUlpia-Digestae,1,5,17;apoi în Historia romana , 77,9,5;la Ion Iustinian –Novellae ,78,5. O versiune greacă a decretului este incompletă în acest sens.

Dediticii erau însă destul de puțini ca număr .Spre deosebire de ei,în raporturile care interveneau cu romanii peregrinii authtoni puteau recurge la “ius gentium”.Edictul împăratului Caracalla a schimbat situația din punct de vedere juridic și demsde remarcat ar mai fi faptul ca dediticii sunt pemeniți și în continuare până la vremea lui Iustinian. Sclavii eliberați fără forme prevăzute de dreptul civil au fostasimilați (conform legii Junia)cu coloniști latini –parte pot fi și cetățeni indigeni deveniți acum cetățeni romani.

¹ *Enciclopedia civilizației romane* (sub redacția lui D.Tudor),București,1982,p.411

² Informații mai cuprinzătoare în Gaius ,*Instituțiile*,București.1982

³ O.Drumba,*Istoria culturii și civilizației* ,vol.II,București,1990,p.70-71

⁴ E.Cizek,*Mentalități și instituții politice romane*,București,1998,p.52

⁵ V.Hanga *Les institutions du droit cotumiar romain* ,București,1988,p.20

Bineînțeles că cetățenii romani din Dacia beneficiau de normele dreptului roman. Categoria latinilor avea statului ei propriu ,iar peregrinii beneficiau de nromele judicare authnone cutumiare în măsura în care acestea nu contraveneau nomelor dreptului public roman. Este vorba de “*ius gentium*”,aplicat în cazul raporturilor comerciale cu romanii. Dobândirea proprietății de către peregrini se făcea prin ocupație și tradiție – *traditios* (*Gaius* ,41,1,3)⁶.Sclavii peregrinilor se aflau sub incidența dreptului roman ,iar scavii peregrinilor se supuneau celui cutumiar.Colonii nu au fost atestați în documente , dar existau câteva trupe de frontier cu drept de proprietate funciară, proprietatea muncită în calitate de coloni militari⁷.

Statutul juridic al coloniilor includea faptul că ei se puteau căsători cum doreau în calitate de oameni liberi,dar aveau în schimb obligații față de stăpânul domeniului.La sfârșitul secolului al II lea, aceste obligații se materializau în diverse produse și șase zile de muncă pe an,ele însă au crescut mereu.În Pontice ,III, ,14-“lui Tuticanus”-Ovidiu scria semnificativ:” *scutit de dări sunt singur pe tărâmurile voastre /Afară de aceaia prin lege chiar scutiți*”

În ceea ce privește regimul bunurilor⁸ se aplicau asupra cetățeniilor romani principiile dreptului roman doar că asupra imobilelor puteau avea proprietate doar dacă pământul coloniei romane unde trăiau ar fi primit calitatea de sol roman (*ius Italicum*). Acest lucru era de la sine înțeles pentru că Dacia era o provincie imperială și proprietarul de drept era împăratul ,în timp ce ceilalți cetățeni nu puteau fi decât posesori ; peregrinii nu puteau fi proprietari decât dacă li-se acorda *ius commercii*⁹.

În fapt acesul la proprietate era strict cuantificat în legea romană dar în realitate cunoaștem că guvernatorul ocrotea proprietatea peregrinilor în conformitate cu *ius gentium* sau se comporta cu ei ca și cum ar fi cetățeni romani *ac si civis Romanus esset* . Și la sucesiune ,prin excepție peregrinii îi puteau moșteni pe soldații romani pentru că aceștia din urmă aveau o situație specială¹⁰.

Revenind la dări și obligații , vom prezenta mai târziu tăblițele cerate de la Alburnus Maior. Din ele rezultă că în contracte se aplicau principiile dreptului roman indiferent între cine erau încheiate contractile¹¹.

În timpul lui Antoninus Pius (136-161), un document din Dobrogea romană(Moesie Inferior)pomeneste de locuitorii statului Laicos Pirogos ,care în anul 159 au cerut guvernatorului Statilius Iuliu Severus schimbarea regimului corvoadelor care deveniseră prea apăsătoare¹².

O inscripție din anul 200 atestă și formarea latifundiilor de tip roman,precum și existența obștilor sătești .Este vorba de un process de hotărnicie dintre latifundiara Messia Pudentilla și țărani daci din Buteridava¹³ .

Procedura de judecată se desfășura în Dacia la fel ca în celelalte provincii impreiale; guvernatorul remitea cauza unui judecător, în cazuri grave primul (guvernatorul)putea aplica”*ius gladii*” pedeapsa capitală. Cetățenii romani puteau face apel la Roma. Dacă infractorul era un notabil neroman se aplica “*ex principalibus*” iar pedeapsa capitală nu putea

⁶ *Ibidem*,p.23

⁷ *Vezi și Istoria dreptului românesc*(sub redacția lui I.Ceterchi),vol.I,p.105

⁸ *Istoria românilor* (Academia Română Tratat vol.II,p.221);M.Cary,H.H.Sculard *Istoria Romei până la domnia lui Constantin*,București,2008,p.544 și urm.

⁹ *Istoria românilor*,vol.II....p.221

¹⁰ *Ibidem*,p.221

¹¹ *Ibidem*

¹² C.I.L;III,,1,147cf.Isidore,*Origines*,IX,4

¹³ V.Hanga,*Les institutions du droit cutumiar romain*,București,1988,p.20

fi pronunțată decât de împărat. Litigiile obișnuite dintre membrii comunităților autohtone erau rezolvate pe baza cutumelor¹⁴, a obiceiului pământului, existent și înainte stăpânirii romane.

În caz de delict comis de romani contra peregrinilor sau invers, instanțele de judecată acordau ad-hoc calitatea de cetățean roman populației autohtone. Pentru raporturile între peregrini funcționau cutumele locale, în măsura în care nu contraziceau normele fundamentale romane¹⁵.

Pentru a avea o idee mai precisă asupra vieții sociale din Dacia romană sunt importante tablițele cerate "tabulae ceratae" descoperite la Alburnus Maior și folosite "ad probatorium". Este vorba de 25 de astfel de tablițe scrise cu caractere romane, într-o latină cu numeroase elemente vulgare. Patru dintre ele sunt contracte de vânzare-cumpărare privind scalvi și imobile, trei se refereau la unelte și forța de muncă etc.¹⁶. Ele mai conțin o serie de contracte, una se referă la dizolvarea unui colegiu funerar rămas doar cu 17 membri, alta spre exemplu, reprezintă o listă a sumelor de bani cheltuite cu ocazia unui banchet ș.a.m.d. Au fost ascunse probabil în timpul războaielor macroromane sau cu prilejul unor tulburări sociale, iar studiarea lor oferă o imagine corectă a vieții sociale din Dacia romană.

Tăblițele cerate demonstrează, de asemenea, că se invocau principiile dreptului roman clasic, dar că erau folosite ceea ce am numi principii dreptului roman vulgar (mai ales în relațiile patron-funcționar, preț de vânzare-cumpărare-preț de cumpărare etc.).

Obștile teritoriale și o anumită organizare a lor nu erau necunoscute în statul geto-dac. Cu precădere însă în perioada stăpânirii romane s-au pus bazele unor instituții și ale dreptului cutumiar – obiceiul pământului care, mai apoi, și sub influența Imperiului Roman de Răsărit – Bizantin, aveau să dăinuie până foarte târziu de-a lungul secolelor.

În Imperiu existau două feluri de impozite directe *tributum captitis* și *tributum soli*, cetățenii romani ai orașelor care se bucurau de dreptul italic erau scutiți de aceste două impozite (impozitul personal și cel pe pământ). Potrivit lui Ulpianus (*decensibus* în *Digesta*, L, 15, 1, 8-9) coloniile de drept italic în Dacia erau: Dierna (improbabil), Ulpia Traiana Sarmisegetusa, Apulum, Napoca și Potaissa¹⁷.

Cultura materială romană superioară acucerit multe teritorii înaintea armatelor romane. Limba latină s-a impus și multe provincii au fost definitiv romanizate. Imperiul avea însă nevoie și de alții factori de coeziune, de ordin spiritual.

În ceea ce privește vechiul domeniu, este adevărat că sistemele filosofice grecești și romane s-au dovedit a fi superioare religiilor vechi politeiste, dar au arătat în același timp pentru contemporanii lor și incapacitatea rațiunii umane de a ajunge la Divinitate, de a cuprinde totul.

În acest sens speranța mesianică creștină era, de asemenea, superioară aspirațiilor așazis naționaliste romane. Astfel, Vergiliu se referea la un moment dat la conducător roman ideal, bun fiu ce urma să i se nască lui Augustus¹⁸. Adeziunea la cultul imperial a fost inegală, în funcție de diverse provincii sau timpuri; este însă cert că nimeni nu credea că „împăratul era cu adevărat zeu sau se împărtășea din esența divinităților”,¹⁹. Cultul imperial a funcționat ca religie politică care nu răspundea aspirațiilor oamenilor ce doreau să fie mântuiți²⁰.

¹⁴ *Ibidem*, p.29

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ C.I.L.; III, 1, 147; vezi și *Istoria dreptului românesc*, vol. I, p. 67

¹⁷ A. Husar *Din istoria Daciei romane I. Structuri de civilizație*, Cluj-Napoca 2002, p. 49

¹⁸ Th. Mommsen, *op cit*, vol. IV, p. 92

¹⁹ E. Cizek, *Mentalități și instituții*, p. 237

²⁰ *Ibidem*

În comparație cu această din urmă idee, speranța învenirea unui Mesia²¹, propagată de creștinism, corespundea nevoilor și aspirațiilor din acea vreme.

Ideea aceasta, precum și sacrificiul de răscumpărare ce se afla în centrul doctrinei creștine²², viziunea escatologică propriei, universalitatea, toate i-au hotărât superioritatea în fața celorlalte credințe.

De asemenea, în întreg Imperiul (ca și în Dacia romană) momentul 212 *Constitutio Antoniana* a văzut că nu a adus nici el egalitatea deplină din punct de vedere juridic, iar egalitarismul creștin era astfel mai bine primit.

Foarte probabil este ca, în ascensiunea sa religia creștină să fi avut în Mithras cel mai puternic adversar. Divinitatea orientală Mithras și mithraismul s-au răspândit repede în Imperiul Roman.

Astfel, dovezi privind răspândirea acestui cult au fost descoperite în toate provinciile europene²³.

Sub influența zoroastrismului, Mithras era un intermediar în lupta Ahura Mazda și Ahriman; el a devenit curând un zeu al soarelui, al pământului și al morților.

Născut la 25 decembrie, și Mithras asemenea altor zei misterelor, avea în grijă sufletele, iar sacrificiul taurului la coborârea se asigura nemurirea adeptilor săi. Dacă cultul Cavalerilor Danubieni, spre exemplu, avea trei grade de inițiere (berbec, soldați și leu), cultul lui Mithras presupunea probe foarte grele și avea șapte grade de inițiere (corb, tănuit, soldat, leu, persan, curier al soarelui și tată)²⁴.

Faptul că ceremoniile erau strict secrete, apoi încercările grele la care erau supuși (purificați) adeptii acestui cult, excluderea femeilor deci teoretic jumătate din populația pe care trebuia să o cuprindă în Imperiu.

Credințele religioase din provinciile romane au suferit multiple influențe, însă nici una nu a umplu nevoia spirituală la care am făcut referiri mai sus, în afară de creștinismul egalitarist. Mai târziu, în secolul al IV-lea, Constantin cel Mare și Licinus și-au dat seama de rolul important pe care l-ar putea juca creștinismul în păstrarea unității Imperiului Roman, ce era amenințat din exterior, dar și din interior de tendințele centrifuge ale diverselor popoare. Edictul de toleranță dat de cei doi îl completează pe cel dat de Galerius în 311, dar erau abrogate dispozițiile restrictive cu privire la creștini; se ordona astfel și restituirea lăcașurilor de cult, ale bunurilor confiscate, inaugurându-se o nouă jurisprudență privind aceste bunuri ale bisericii²⁵. Chiar și în cazul în care unele lăcașuri fuseseră cumpărate de particulari, aceștia din urmă aveau să fie despăgubiți de către stat; aceste dispoziții au fost comunicate prin circulare (Lactanius, *De mortibus persecutorum*, 48; Eusebiu din Cezareea, *Istoria ecleziastică*, X, 5, 1-14) în tot Imperiul. O circulară asemănătoare a fost adresată de Licinus provinciilor din Orient și mai ales Asia Mică după înfângerea lui Maximus Daia, nefiind exclus ca acesta din urmă să fi făcut la fel înainte de a muri, tot în scopul de a câștiga sprijinul creștinilor numeroși în părțile orientale ale Imperiului²⁶.

²¹ V. Kernbach, *Biserica în involuție*, București, 1984, p. 199; J. M. Kitagawa, *În căutarea unității. Istoria religioasă a omenirii*, București, 1994, p. 112-114

²² V. Kernbach, *op cit*, pag. 313

²³ M. Claus, *Der MithrasKult im Romische Reich*, p. 55-77 - cultul lui Mithras în Dacia romană

²⁴ *Ibidem*, p. 3-9; *Enciclopedia civilizației romane* (coord. D. Tudor), București, 1982, p. 506

²⁵ N. Iorga, *Istoria vieții bizantine, Imperiul și civilizația după izvoare*, București, 1974, p. 61 și urm. I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin cel Mare*, București, 1982, p. 37-39

²⁶ *Ibidem*

O serie de măsuri luate de Constantin au întărit puterea bisericii creștine :din 315 el a renunțat la riturile păgâne ,apoi a crescut autoritatea episcopilor care au dobândit , începând din vremea lui puterea civilă : se permitea astfel eliberarea sclavilor în biserică în prezența acestor episcopi(316),creștinilor le sunt permise funcții publice înalte (317) ,apoi se putea declina competența judecătorească civilă în favoarea episcopilor (din318) ;Dies Solis (ziua Soarelui) a devenit una și aceeași cu „ZiuaDomnului”,declarată zi de repaus (321),iar biserica putea moșteni prin testament averile enoriașilor(322)și,în sfârșit , „Zeul Soare”dispare de pe monede²⁷.

Totodată ,Constantin cel Mare a fost primul care a convocat sinoade bisericești (Arles,Niceea),lucru asupra căruia vom reveni.Dorim însă doar să arătăm că, începând cu epoca lui ,biserica creștină a căpătat putere în viața publică ,putere ce se va spori tot mai mult.

Până la un moment dat împărații au fost asimilați în mod constant cu zeii în special cu soarele, Sol(sec.III).De asemenea până în 370 și-au păstrat și titulatura de pontifex maximus ,cu toate că pe unele inscripții ,deja Imperator Caesar Augusti apărea alături de Dominus noster ,dar cultul imperial (*Codex Theodosianus*,15,4,1),puternic ancorat în tradiție ,nu a fost interzis decât în 425²⁸.

Încă de la sfârșitul secolului al III lea ,lumea romană începuse să se raporteze la alte sisteme de valori;pe de o altă parte supunerea față de ordinea socială ,sacralitatea împăratului ,fastul față de acesta din urmă ;în creștinismul triumfător aintrodus „harul” și „binecuvântarea” dată de episcopi la rang de lege și a apărut o nouă solidaritate în cadrul Imperiului²⁹.

Locul acestui Imperiu a fost luat de „națiunea creștină” care, în decursul primului mileniu ,a cuprins în granițele ei populațiile europene saupecelecare s-au stabilit aici.

În ceea ce privește situația romanității de la Dunărea de Jos ,stăpânirea romană și-a lăsat definitiv amprenta ;organizarea și cutumele de aici au fost , de asemenea ,în mod hotărâtor influențate de Imperiul Roman-Bizantin,care și-a continuat existența până în secolul al XV-lea. La sudul Dunării și în Peninsula Balcanică au rămas după migrația masivă a sclavilor.

Intrate mai întâi ca federate sau în armata romană ,populațiile germanice și-au adus fiecare propriile instituții și legiuri.La jumătatea mileniului întâi ,situația existentă a impus elaborarea unor noi legi (*Edictul lui Theodoric, codul lui Euric,Breviarullui Alaric al II lea,Edictullui Rothari* etc.),în care normele juridice provinciale romane sunt un model de umat. Norma mai veche considerăm însă că și-au găsit expresia în unele practici juridice și în organizarea lor politica.

BIBLIOGRAPHY

E.A.Cairns , Creștinismul de-a lungul secolelor, O istorie a Bisericii Creștine , Dallas, 1992 ;
Istoria dreptului românesc (sub redacția lui I.Ceterchi) vol.I , București , 1980

²⁷ *Ibidem*,p.42

²⁸ E.Cizek,*Mentalități și instituții...*,p.237-238;253

²⁹ *Ibidem*,p.41-41

E.Cizek , Mentalități și instituții politice romane, București , 1998 ;

E.Cizek , Claudiu ,București, 2000 ; O.Drimba, Istoria culturii și civilizației , vol. III, București, 1990.

R. Florescu, Urbanizarea Daciei , în Sargeția , XVIII-XIX, 1984-1985 ;

H.Hubert , Celții și civilizația celtică, București, 1983 ; V. Hanga Les institutines du droit cutumiar romain, București, 1988 ;

J.M.Kitagawa, În căutarea unității . Istoria religioasă a omenirii, București, 1994 ;M. Claus, Der Mithras Kult im Roemische Reich ;

V.Kernbach, Biserica în involuție , București, 1984,

Th. Mommsen , Istoria romană , vol.IV, București, 1991

C.H. Oprean , Dacia Romană și Barbaricum, Timișoara , 1988 ; Gaius , Instituțiile, București, 1982 ; C.I.L , III, C.I.L ,XIII ;

Enciclopedia civilizației romane (sub redacția lui D.Tudor), București , 1982 ;

Funeraria Dacoromana, Cluj Napoca, 2003

;V. Wollmann, Monumente epigrafice și sculpturale din regiunea minieră Alburns Maior-Ampelum, în Sargeția , XIV, 1979 ;

Istoria Franței (coord.J.Carpentier , F. Lebrun), Institutul European , Iași , 2001;, etc.

Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (Editors)

MULTICULTURAL REPRESENTATIONS. Literature and Discourse as Forms of Dialogue

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureş, 2016

ISBN: 978-606-8624-16-7

Section: History and Cultural Mentalities
